

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA FEDHA

**HOTUBA YA WAZIRI WA FEDHA, MHE. DKT. MWIGULU LAMECK NCHEMBA
MADELU (MB), AKIWASILISHA BUNGENI MAPENDEKEZO YA
MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI
YA SERIKALI KWA MWAKA 2025/26**

NOVEMBA, 2024

1.0 UTANGULIZI

1. **Mheshimiwa Spika**, naomba kutoa hoja kwamba, Bunge lako Tukufu lipokee na kujadili mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26.
2. **Mheshimiwa Spika**, awali ya yote, napenda kutumia fursa hii kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kutujalia afya njema na kutuwezesha kukutana tena hapa ili kupokea na kujadili Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26.
3. **Mheshimiwa Spika**, naomba nimpongeze kwa dhati **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, ambaye pia ni Amiri Jeshi Mkuu na Mwenyekiti wa Chama Cha Mapinduzi (CCM), kwa uongozi wake mahiri wa kuwatumikia watanzania. **Natambua katika awamu yake Mheshimiwa Dr Samia Suluhu Hassan, Serikali Imetekeleza Miradi ya kimkakati kwa ufanisi wa juu, Imewekeza kwenye Sekta za uzalishaji na kukuza ajira na kipato kwa mtanzania, Imekuza uwekezaji na kuboresha mazingira ya kibiashara, Imejenga miundombinu, imeboresha huduma za jamii kama ilivyoainishwa katika Ilani ya CCM ya Uchaguzi Mkuu wa Mwaka 2020.** Vilevile, napenda kumpongeza **Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa busara, hekima na weledi katika kazi zake za kumsaidia na kumshauri Mheshimiwa Rais kuongoza Taifa letu.
4. **Mheshimiwa Spika**, kadhalika, nampongeza **Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa Mbunge wa jimbo la Ruangwa - Lindi, Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** na Kiongozi wa shughuli za Serikali bungeni, kwa uongozi wake mahiri na kumsaidia Mheshimiwa Rais kufuatilia utekelezaji wa mpango na bajeti ya Serikali. Nitumie fursa hii pia kumpongeza **Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko, Mbunge wa jimbo la Bukombe - Geita, Naibu Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Waziri wa Nishati** kwa kuendelea kumsaidia Mhe. Waziri Mkuu katika utekelezaji wa majukumu yake.
5. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii pia kumpongeza Katibu Mkuu wa CCM, Balozi Dkt. Emmanuel Nchimbi na Sekretarieti yake ya CCM Taifa, Mikoa na Wilaya kwa ufuatiliaji mzuri sana wa utekelezaji wa Ilani ya Uchaguzi ya CCM. Kipekee nivipongeze Vyombo vyote vya Ulinzi na Usalama vikiongozwa na Generali Jacob Mkunda Mkuu wa Majeshi ya Ulinzi. Kadhalika nimpongeze Jaji Mkuu Profesa Ibrahim Juma na Mhimili wote wa Mahakama kwa kazi nzuri wanazozifanya hapa nchini. Ulinzi na Usalama na Haki na Sheria ni nguzo mhimu sana ya Maendeleo katika Nchi yeyote Duniani.

6. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii pia kukupongeza wewe binafsi, pamoja na Naibu Spika kwa kuendelea kuliongoza Bunge letu kwa umahiri na kwa kuzingatia sheria na kanuni zinazoliongoza Bunge hili. Vilevile, ninawapongeza waheshimiwa wabunge wote kwa kuendelea kutekeleza ipasavyo wajibu wao wa kikatiba wa kutunga sheria pamoja na kuisimamia Serikali. **Niwahakikishie watanzania wa majimbo yote na Mikoa yote, mna wabunge Makini sana wanaotimiza wajibu wao ipasavyo.**

7. **Mheshimiwa Spika**, napenda kuishukuru Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti chini ya **Mwenyekiti** wake **Mheshimiwa Oran Manase Njeza, Mbunge wa Mbeya Vijijini** na **Mheshimiwa Twaha Ally Mpembenwe, Mbunge wa Kibiti, Makamu Mwenyekiti** kwa maoni na ushauri wakati wa vikao vya Kamati. Maoni na ushauri wa Kamati umezingatiwa katika kuboresha Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26 ninayowasilisha katika Bunge hili leo.

8. **Mheshimiwa Spika**, ningependa kutumia fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Faustine Engelbert Ndungulile **Mbunge wa jimbo la Kigamboni – Dar es Salaam**, kwa kuteuliwa kuwa Mkurugenzi Mkuu wa Shirika la Afya Duniani – Kanda ya Afrika. Hii ni fahari na heshima kubwa kwa nchi yetu kwani inaonesha ukuaji wa diplomasia na kielelezo cha imani kubwa ambayo mataifa mengi duniani wanayo juu ya nchi yetu. Napenda pia kuchukua fursa hii kumpongeza mtanzania mwenzetu **Dkt. Zarau Wendelini Kibwe** kwa kuchaguliwa na **Benki ya Dunia kuwa Mkurugenzi Mtendaji** wa benki hiyo kanda Na. 1 ya Afrika yenye nchi 22. Hii inatokea baada ya zaidi ya miaka 50 kwa Tanzania kunapata tena fursa na ni matokeo ya diplomasia ya uchumi ambayo Mhe. Rais wetu amekuwa anaipigania na kuikuza.

9. **Mheshimiwa Spika**, napenda kutoa shukrani zangu za dhati kwa **Naibu Waziri wa Fedha, Mheshimiwa Hamad Hassan Chande (Mb)**, na watendaji wote wa Wizara ya Fedha wakiongozwa na **Katibu Mkuu, Dkt. Natu El-maamry Mwamba** kwa ushirikiano walionipa katika utekelezaji wa majukumu yangu ikiwemo maandalizi ya mapendekezo ya Mwongozo huu. Aidha, ninawashukuru sana Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala wa Serikali, Ofisi za Wakuu wa Mikoa, Mamlaka za Serikali za Mitaa, Washirika wa Maendeleo na wadau wengine kwa maoni na michango yao katika kukamilisha Mapendekezo ya Mwongozo huu.

10. **Mheshimiwa Spika**, Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26 ni wa mwisho katika utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 pamoja na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 – 2025/26. Maandalizi ya Mwongozo yamezingatia yafuatayo: Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 – 2025/26, Ilani ya CCM ya Uchaguzi wa Mwaka 2020, Makubaliano ya Paris kuhusu Mabadiliko ya Tabianchi, Agenda 2063 ya Maendeleo ya Afrika, Malengo ya Maendeleo Endelevu 2030, makubaliano mbalimbali ya kikanda (EAC na SADC) na maelekezo mahsusi ya Serikali.

11. **Mheshimiwa Spika**, mapendekezo haya yanaakisi juhudi ambazo Serikali ya awamu ya sita imeendelea kuchukua katika kuboresha maisha ya Watanzania kwa: kuboresha mazingira ya uwekezaji na kuongeza ushiriki wa sekta binafsi kwenye shughuli za uwekezaji na biashara; kutoa fursa za ajira; kuimarisha utoshelevu wa chakula nchini; kuimarisha upatikanaji wa huduma za jamii kwa wote; kuimarisha uhusiano na ushirikiano wa kikanda na kimataifa; kuweka msukumo katika kuimarisha sekta za uzalishaji; pamoja na kudumisha amani, usalama, utawala bora, umoja na utulivu nchini. Mapendekezo yanayowasilishwa yameainisha masuala muhimu ya kuzingatiwa na Maafisa Masuuli wakati wa kuandaa, kutekeleza, kufuatilia, kutathmini na kutoa taarifa za utekelezaji wa mipango na bajeti za mafungu yao ili kufikia malengo yalikusudiwa.

12. **Mheshimiwa Spika**, Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2025/26 unajumuisha mwenendo na mwelekeo wa hali ya uchumi; vipaumbele vya mpango na bajeti kwa mwaka 2025/26; usimamizi wa vihatarishi vya utekelezaji wa mpango na bajeti; mapitio ya utekelezaji wa mpango na bajeti kwa mwaka 2023/24; mapitio ya utekelezaji wa Mwongozo wa Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2024/25; na maelekezo mahsusi yanayotakiwa kuzingatiwa na Maafisa Masuuli wakati wa uandaaji, utekelezaji, ufuatiliaji na tathmini ya mpango na bajeti kwa mwaka 2025/26.

2.0 MWENENDO WA VIASHIRIA VYA UCHUMI

13. **Mheshimiwa Spika**, shughuli za uchumi zimeendelea kuimarika licha ya kukabiliana na changamoto zilizotokana na utekelezaji wa sera ya fedha ya kupunguza ukwasi katika nchi zilizoendelea, migogoro ya kikanda na kimataifa, kuongezeka kwa bei za bidhaa za petroli, gharama kubwa za mikopo na mabadiliko ya tabianchi. Pamoja na changamoto hizo, Pato halisi la Taifa lilikua kwa wastani wa asilimia 5.1 mwaka 2023 ikilinganishwa na asilimia 4.7 mwaka 2022. Ukuaji huo ulichangiwa kwa kiasi kikubwa na shughuli za kilimo, ujenzi na uchimbaji madini.

14. **Mheshimiwa Spika**, viashiria vya uchumi kwa nusu ya kwanza ya mwaka 2024 vinaonesha uchumi kuendelea kuimarika kutokana na jitihada zinazoendelea kuchukuliwa na Serikali ya awamu ya sita za kuboresha mazingira ya uwekezaji na biashara na kuimarisha sekta za uzalishaji na huduma za jamii. Kufuatia jitihada hizo, Pato halisi la Taifa kwa kipindi cha Januari hadi Juni 2024 lilikua kwa wastani wa asilimia 5.4 ikilinganishwa na asilimia 4.8 katika kipindi kama hicho mwaka 2023. Pato la Taifa linatarajiwa kukua kwa wastani wa asilimia 5.8 mwaka 2025 na asilimia 6.1 mwaka 2026. Ukuaji huu utategemea utekelezaji endelevu wa miradi ya kimkakati inayohusisha miundombinu ya nishati na usafirishaji, kuongezeka kwa mikopo kwa sekta binafsi, jitihada za Serikali katika kuboresha mazingira ya uwekezaji na biashara, utekelezaji wa Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili – ASDP II, utekelezaji wa mapendekezo na Mkakati wa Tume ya Haki Jinai, uwepo wa utawala bora pamoja na uwekezaji wa Serikali

katika sekta za huduma za jamii.

15. **Mheshimiwa Spika**, mfumuko wa bei ulikuwa asilimia 3.2 mwaka 2023/24, kiwango ambacho kipo ndani ya lengo la nchi la kati ya asilimia 3 hadi asilimia 5 na sawia na malengo ya mtangamano wa kiuchumi kikanda (EAC na SADC). Aidha, kiwango hicho kilikuwa chini ya asilimia 4.7 ya mwaka 2022/23. Kupungua huko kulitokana na utekelezaji wa sera madhubuti za fedha na bajeti, kuimarika kwa bei za baadhi ya bidhaa muhimu zinazoagizwa kutoka nje ya nchi, na utoshelevu wa chakula nchini. Mfumuko wa bei nchini unatarajiwa kubaki ndani ya lengo la nchi la asilimia 3 hadi 5, ukichangiwa na matarajio ya upatikanaji wa chakula cha kutosha nchini, kuimarika kwa upatikanaji wa umeme, utulivu wa bei za bidhaa katika soko la dunia na utekelezaji wa sera madhubuti za fedha na bajeti.

16. **Mheshimiwa Spika**, sekta ya nje iliimarika ikichagizwa na kuendelea kuimarika kwa uchumi wa dunia. Nakisi ya urari wa malipo ya nje ilipungua kwa asilimia 50.2 na kufikia dola za Marekani milioni 2,469.5 mwaka 2023/24 kutoka dola za Marekani milioni 4,955.6 mwaka 2022/23. Thamani ya mauzo ya bidhaa na huduma nje ya nchi iliongezeka kwa asilimia 14.7 na kufikia dola za Marekani milioni 14,663.9, ikichangiwa zaidi na mauzo ya dhahabu na bidhaa asilia pamoja na mapato ya utalii. Thamani ya bidhaa na huduma zilizoagizwa kutoka nje ya nchi ilipungua kwa asilimia 5.6 na kufikia dola za Marekani milioni 16,027.0.

17. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2023/24, dola moja ya Marekani ilibadilishwa kwa wastani wa shilingi 2,519.91, sawa na upungufu wa thamani ya shilingi wa asilimia 8.5 ikilinganishwa na mwaka 2022/23. Upungufu huo ulitokana na changamoto mbalimbali ikiwemo athari za kubana sera za fedha katika nchi zilizoendelea pamoja na ongezeko la bei za bidhaa katika soko la dunia hususan bidhaa za petroli, hali iliyosababisha kuongezeka kwa mahitaji ya fedha za kigeni katika uchumi.

18. **Mheshimiwa Spika**, hata hivyo, akiba ya fedha za kigeni imeendelea kuwa ya kutosha ambapo hadi kufikia Juni 2024, akiba ilikuwa dola za Marekani milioni 5,345.5 ikilinganishwa na dola za Marekani milioni 5,446.1 kwa mwezi Juni 2023. Kiasi hicho kilitosheleza uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje ya nchi kwa kipindi cha takriban miezi 4. Akiba ya Dhahabu fedha (monetary gold) ya Benki Kuu ya Tanzania imefikia kilo 976.51, yenye thamani ya dola za marekani milioni 89.96. Kiasi hicho cha dhahabu fedha ni sawa na asilimia 16.3 ya lengo la kukusanya kilo 6000 kwa mwaka 2024/25. Akiba ya chakula kwa sasa katika ghala la Taifa kwa hifadhi ya NFRA ni 826,000 *metric tonnes*, Uzalishaji wa chakula umefika tani milioni 22, sawa na asilimia 128% ambapo lengo la nchi ni kufika tani 130 mwaka 2025/26. **Hii ni Serikali inayotenda inachokisema. Mheshimiwa Spika, HII NI MPYA, HII HAIJAWAHI KUTOKEA.**

19. **Mheshimiwa Spika**, riba za dhamana za Serikali ziliongezeka hadi wastani wa asilimia 9.14 mwaka 2023/24 kutoka asilimia 5.73 mwaka 2022/23. Hali hii ilitokana na kupungua kwa ukwasi katika masoko ya fedha, kama ilivyokuwa katika nchi nyingine kufuatia benki kuu duniani kutekeleza sera ya fedha yenye lengo la kukabiliana na

ongezeko la mfumuko wa bei. Riba za mikopo zilipungua hadi wastani wa asilimia 15.47 mwaka 2023/24 kutoka asilimia 16.04 mwaka 2022/23. Riba za amana ziliongezeka hadi asilimia 7.32 kutoka asilimia 7.16 mwaka 2022/23. Serikali itaendelea kuchukua hatua za kiutawala na kisera bila kuathiri nguvu ya soko ili kuhakikisha kuwa riba za mabanki zinavutia wananchi kuweka fedha zao benki na wakati huo huo kuvutia ukopaji wa sekta binafsi ili kuchachua shughuli za kiuchumi na kuimarisha sekta ya fedha.

20. **Mheshimiwa Spika**, mikopo kwa sekta binafsi iliongezeka kwa asilimia 17.2 na kufikia shilingi bilioni 34,980.85 Juni 2024 kutoka shilingi bilioni 29,835.56 Juni 2023. Ongezeko hilo limetokana na jitihada za Serikali kuboresha mazingira ya kufanya biashara, kuendelea kuimarika kwa uchumi, na utekelezaji madhubuti wa sera za fedha na bajeti. Aidha, kiwango cha mikopo chechefu kilipungua kutoka asilimia 5.3 Juni 2023 hadi asilimia 4.1 Juni 2024. Upungufu huo ulichangiwa na kuboreshwa kwa mazingira ya biashara ambayo yameimarisha uwezo wa wakopaji kurejesha mikopo kwa wakati. Serikali kupitia Benki Kuu imeendelea kuchukua hatua kadhaa kupunguza mikopo chechefu, ikiwa ni pamoja na kuziagiza benki kuboresha usimamizi wa mikopo, kuwasilisha mikakati ya kupunguza uwiano wa mikopo chechefu, na kuhamasisha matumizi ya kanzidata ya taarifa za wakopaji.

21. **Mheshimiwa Spika**, hadi Juni 2024, deni la Serikali lilikuwa shilingi bilioni 96,884.18 ambapo deni la nje lilikuwa shilingi bilioni 64,932.94 na deni la ndani lilikuwa shilingi bilioni 31,951.24. Tathmini ya uhimilivu wa deni iliyofanyika Juni 2024 imeonesha kuwa deni ni himilivu na viashiria vya deni la Serikali viko ndani ya wigo unaokubalika kimataifa katika kipindi cha muda wa kati na mrefu.

22. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2023/24, Kampuni za **Fitch Ratings** na **Moody's Investors Service** zilifanya mapitio ya tathmini ya nchi kukopesheka katika masoko ya mitaji ya kimataifa na kuchapisha matokeo ya daraja B1 na B+ mtawalia. Matokeo haya yalitokana na ukuaji mzuri wa uchumi unaoweza kuhimili mitikisiko ya kiuchumi, utekelezaji wa mageuzi ya kimuundo yanayoboresha mazingira ya biashara, ufanisi wa ukusanyaji wa mapato na usimamizi wa fedha za umma.

23. **Mheshimiwa Spika**, kwa upande wa **Moody's rating**, Tanzania sasa ni miongoni mwa nchi tano bora kiuchumi kati ya nchi 25 za kusini mwa Jangwa la Sahara zinazotathminiwa na **Moody's**, ikifuata Botswana (A3), Mauritius (Baa3), Cote d'Ivoire (Ba2), na Afrika Kusini (Ba2). Katika Afrika Mashariki, Tanzania iko juu ya nchi zote za EAC ambapo Kenya (B3), Rwanda (B2), na Uganda (B2). Nchi zingine za Afrika zinazoshikilia daraja B1 kulingana na Moody's ni Namibia, Benin, na Senegal. Kwa upande wa tathmini ya **Fitch Ratings**, nchi za Afrika zinazoshikilia daraja kama Tanzania (B+) ni Rwanda na Benin. Aidha, kwa Nchi za Afrika Mashariki zipo nchi mbili ambazo ni Tanzania na Rwanda na zingine zipo chini ya hapo (Kenya, Uganda na zingine). Fitch - Daraja la B+ kwa Nchi za SADC ipo Tanzania pekee na nchi 4 zipo chini ya hapo (Angola, Lesotho, Mozambique na Zambia) na nchi 3 zipo juu ya hapo (Namibia, Seychelles na South Africa).

24. **Mheshimiwa Spika**, kwa upande wa *Moodys rating*, – Daraja la B1 kwa Afrika Mashariki ipo Tanzania pekee na nchi zingine zipo chini ya hapo (Rwanda, Kenya, DRC, Uganda na zingine) Aidha, Daraja la B1 kwa Nchi za SADC zipo nchi mbili zikiwemo Tanzania na Namibia na nchi 2 zipo chini ya hapo (Angola na DRC) na Tanzania inazifuatia Nchi za (Botswana, Mauritius na South Africa

25. **Mheshimiwa Spika**, Matokeo mazuri ya Tanzania yanakuja kufuatia jitihada za serikali ya Awamu ya Sita inayoongozwa na **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan** ikiwemo Ukuaji wa Uchumi na Ustahimilivu. Tanzania imeonyesha uwezo wa kiuchumi kuhimili majanga mbalimbali ya kimataifa kama COVID-19 na vita ya Urusi-Ukraine, kutokana na utekelezaji thabiti wa sera za bajeti na fedha, ambazo zimechochea ukuaji wa uchumi na kudhibiti mfumuko wa bei. Mageuzi ya Kimuundo; Kuimarika kwa mageuzi ya kimuundo yameboresha utendaji wa taasisi za serikali na mazingira ya biashara nchini. Hii imeonekana kupitia ongezeko la mikopo kwa sekta binafsi na kuvutia uwekezaji kutoka ndani na nje ya nchi.

26. **Mheshimiwa Spika**, kuhusu nidhamu ya Mapato na Usimamizi wa Fedha za Umma; Serikali imeimarisha ukusanyaji wa mapato na usimamizi wa fedha, ikiruhusu kuendeleza miradi mikubwa kama Bwawa la Mwalimu Nyerere, Reli ya SGR na Daraja la Magufuli. Kuongezeka huku kwa mapato na usimamizi mzuri vinachangia deni la Serikali kuendelea kuwa himilivu.

27. **Mheshimiwa Spika**, maelezo ya kina kuhusu mwenendo wa viashiria vya uchumi yanapatikana katika **Kiambatisho Na. 1A cha Mwongozo**.

3.0 MAPITIO YA UTEKELEZAJI WA MPANGO NA BAJETI YA MWAKA 2023/24

1. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2023/24, Serikali ilikadiria kukusanya na kutumia shilingi bilioni 44,338.07. Katika kipindi hicho, Serikali ilikusanya jumla ya shilingi bilioni 42,920.62, sawa na asilimia 96.7 ya bajeti iliyoidhinishwa. Kiasi hiki kinajumuisha shilingi bilioni 29,829.89 mapato ya ndani, sawa na asilimia 95.1 ya lengo la mwaka la shilingi bilioni 31,381.01; shilingi bilioni 5,581.61 ni misaada na mikopo nafuu kutoka kwa Washirika wa Maendeleo, sawa na asilimia 102.1 ya lengo la shilingi bilioni 5,466.21; na shilingi bilioni 7,509.11 ni mikopo ya kibiashara ya ndani na nje ya nchi, sawa na asilimia 99.6 ya lengo la mwaka la shilingi bilioni 7,540.84.

2. **Mheshimiwa Spika**, katika kipindi hicho, Serikali imetumia shilingi bilioni 42,945.21 kugharamia utekelezaji wa shughuli na miradi mbalimbali ya Serikali ikiwemo miradi ya kimkakati na kielelezo. Kati ya kiasi hicho, shilingi bilioni 28,308.79 ni matumizi ya kawaida na shilingi bilioni 14,636.42 ni matumizi ya maendeleo.

3. **Mheshimiwa Spika**, mafanikio yaliyopatikana katika utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2023/24 ni pamoja na:

- (i) Kukamilika kwa ujenzi wa reli ya SGR kipande cha Dar es Salaam – Morogoro – Dodoma (KM 722) na kuanza kutoa huduma pamoja na kuendelea na ujenzi katika vipande vingine;
- (ii) Kuanza uzalishaji wa umeme wa maji katika Bwawa la Julius Nyerere ambapo megawati 705 za umeme zinazalishwa kupitia mitambo mitatu (3) kati ya tisa (9) na hivyo kuimarisha hali ya upatikanaji wa umeme nchini;
- (iii) Kuendelea na utekelezaji wa mradi wa Usambazaji wa Umeme Vijijini ambapo hadi sasa vimefikwa vijiji 12,167 na vitongoji 32,827;
- (iv) Kuongezeka kwa ukuaji wa uchumi na kuendelea kudhibiti mfumuko wa bei nchini;
- (v) Kuendelea kutekeleza programu ya elimu ya awali, Elimumsingi na Sekondari bila ada kwa kujenga miundombinu ikiwemo shule za msingi mpya 302;
- (vi) Kutoa mikopo kwa wanafunzi 229,652 wa elimu ya juu pamoja na wanafunzi 2,299 wa ngazi ya stashahada wanaosoma fani za kipaumbele ikiwemo afya, sayansi na ufundi katika vyuo vya elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi;
- (vii) Kujenga na kukamilisha miundombinu pamoja na ununuzi wa vifaa na vifaa tiba kwa ajili ya zahanati, vituo vya afya na hospitali za wilaya;
- (viii) Ujenzi na upanuzi wa miundombinu ya kutolea huduma za afya katika Hospitali ya Taifa, Hospitali za Rufaa za Kanda na mkoa pamoja na Hospitali Maalum ya magonjwa ambukizi ya Kibong'oto;
- (ix) Ukamilishaji wa miradi 705 katika vijiji 1,733 na miradi 85 ya maji mijini ambapo imewezesha wastani wa wananchi wanaopata huduma za maji kufikia asilimia 79.6 vijijini na asilimia 90 kwa mijini.
- (x) Kuendelea na ujenzi na ukarabati wa miradi mipya ya skimu za umwagiliaji yenye jumla ya hekta 143,482 na mabwawa yenye jumla ya mita za ujazo 936,535,700;
- (xi) Kuendelea na ukamilishaji wa ujenzi wa daraja la Kigongo – Busisi ambapo ujenzi umefikia asilimia 91;
- (xii) Ujenzi wa barabara zenye jumla ya km 4,202.36 za mijini na vijijini kupitia TARURA ambapo kati ya hizo, barabara za lami km 284.40 na barabara za changarawe kilometa 3,917.96;
- (xiii) Ujenzi wa jumla ya km 1,261.06 za barabara kuu na barabara za Mikoa kupitia TANROADS; na
- (xiv) Kuendelea na ujenzi wa Miundombinu ya Mabasi Yaendayo Haraka katika Jiji la Dar es Salaam ambapo barabara ya City Center – Mbagala (km 20.3) imekamilika.

4. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na mafanikio hayo, utekelezaji wa bajeti ya Serikali kwa mwaka 2023/24 ulikabiliwa na changamoto mbalimbali ikiwemo: kutofikiwa kwa malengo ya makusanyo ya mapato ya ndani hususan mapato yasiyo ya kodi; kushuka kwa thamani ya shilingi kulikosababisha kuongezeka kwa malipo ya deni la Serikali na gharama za uagizaji wa bidhaa nje ya nchi; mabadiliko ya tabianchi ikiwemo mvua juu ya wastani iliyoathiri baadhi ya miundombinu na uzalishaji wa mazao ya kilimo na shughuli nyingine za kiuchumi; na kuongezeka kwa gharama za mikopo kwenye masoko ya fedha duniani.

5. **Mheshimiwa Spika**, katika kukabiliana na changamoto hizo, Serikali imeendelea kuchukua hatua zifuatazo: kuimarisha mifumo ya ukusanyaji na usimamizi wa mapato

yasiyo ya kodi ili kuongeza ufanisi; kuangalia upya mfumo wa kodi, aina na viwango vya kodi na usimamizi wake kupitia tume ya Rais iliyoundwa na kuzinduliwa na Mheshiwa Rais hivi karibuni, kuendelea kuhamasisha umma juu ya umuhimu wa kulipa kodi, na kutoa na kudai risiti za malipo za kielektroniki za EFD; kutekeleza Mkakati wa Taifa wa Kuimarisha Upatikanaji wa fedha za Kigeni; kuendelea kutekeleza Mpango Kabambe wa Taifa wa Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira (2022 - 2032); na kuendelea kuboresha mazingira wezeshi ili kuongeza tija katika sekta za uzalishaji na mauzo nje pamoja na kupunguza uagizaji wa bidhaa zinazoweza kuzalishwa nchini.

6. **Mheshimiwa Spika**, katika kipindi cha robo ya kwanza ya mwaka 2024/25, Serikali imekusanya shilingi bilioni 11,553.33 kutoka vyanzo vyote vya ndani na nje. Kati ya kiasi hicho, shilingi bilioni 7,930.02 ni mapato ya ndani, sawa na asilimia 99.4 ya lengo la shilingi bilioni 7,976.35. Misaada na mikopo nafuu ilifikia shilingi bilioni 1,373.09. Aidha, mikopo ya kibiashara kutoka masoko ya ndani ilifikia shilingi bilioni 1,656.56 na mikopo ya kibiashara kutoka nje ilifikia shilingi bilioni 593.65.

7. **Mheshimiwa Spika**, katika kipindi cha robo ya kwanza ya utekelezaji wa bajeti ya mwaka 2024/25, ridhaa ya shilingi bilioni 11,667.53 ilitolewa kwa ajili ya matumizi ya kawaida na maendeleo. Kati ya kiasi hicho, matumizi ya kawaida ni shilingi bilioni 7,549.62 na matumizi ya maendeleo ni shilingi bilioni 4,117.91. Ridhaa ya matumizi ya shilingi bilioni 114.20 iligharamiwa kwa mkopo wa muda mfupi kutoka Benki Kuu ambayo yapo ndani ya kiwango kinachokubalika kisheria.

8. **Mheshimiwa Spika**, maelezo ya kina kuhusu utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya mwaka 2023/24 yanapatikana katika **Kiambatisho Na. 1C** cha Mwongozo.

4.0 MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI YA SERIKALI KWA MWAKA 2025/26

4.1 Misingi na Shabaha za Viashiria vya Uchumi Jumla

9. **Mheshimiwa Spika**, misingi iliyotumika katika kuandaa malengo ya uchumi jumla kwa mwaka 2025/26 ni pamoja na:

- (i) Kuimarika kwa uchumi wa dunia na utulivu wa bei katika masoko ya fedha na bidhaa;
- (ii) Kuongezeka kwa ushiriki wa sekta binafsi katika uwekezaji na biashara;
- (iii) Kuendelea kuhimili athari za mabadiliko ya tabia nchi na majanga ya asili na yasiyo ya asili (ukame, vita, magonjwa ya mlipuko na mafuriko)
- (iv) Kuimarika kwa upatikanaji na usalama wa chakula nchini; na
- (v) Kuendelea kuwepo kwa amani, usalama na utulivu wa ndani ya nchi na katika nchi jirani.

10. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na uchambuzi na maoteo yaliyofanyika, shabaha na malengo ya uchumi jumla yatakayozingatiwa ni pamoja na:

- (i) Pato halisi la Taifa linakadiriwa kukua kwa asilimia 5.8 mwaka 2025 na kuongezeka hadi asilimia 6.1 mwaka 2026;
- (ii) Mfumuko wa bei unatarajiwa kubaki kwenye wigo wa tarakimu moja wa wastani wa asilimia kati ya 3.0 - 5.0 katika muda wa kati;
- (iii) Mapato ya ndani kufikia asilimia 16.1 na mapato ya kodi asilimia 13.0 ya Pato la Taifa kwa mwaka 2025/26;
- (iv) Kuwa na nakisi ya bajeti isiyozidi asilimia 3.0 ya Pato la Taifa; na
- (v) Kuwa na akiba ya fedha za kigeni kwa kiwango kinachokidhi mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje kwa kipindi kisichopungua miezi minne (4).

4.2 Maeneo ya Vipaumbele

11. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2025/26, Serikali itaendelea kutekeleza vipaumbele vilivyoainishwa katika Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 – 2025/26 ambavyo ni kuchochea uchumi shindani na shirikishi, kuimarisha uwezo wa uzalishaji viwandani na utoaji huduma, kukuza uwekezaji na biashara, kuchochea maendeleo ya watu na kuendeleza ujuzi. Aidha, kwa kuzingatia vipaumbele vya Mpango wa Maendeleo, maeneo mahsusi yatakayopewa kipaumbele cha bajeti kwa mwaka 2025/26 ni:

- (i) Uendelezaji wa miundombinu;
- (ii) Uimarishaji wa sekta za uzalishaji na huduma za jamii;
- (iii) Usimamizi wa mazingira na mabadiliko ya tabianchi;
- (iv) Kuboresha usimamizi na mifumo ya kitaasisi ili kuimarisha utawala bora;
- (v) Kukuza usawa wa kijinsia na uwezesaji wa makundi maalum; na
- (vi) Kugharamia maandalizi ya uchaguzi mkuu wa mwaka 2025.

4.3 Makadirio ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26

12. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2025/26, Serikali inakadiriwa kukusanya mapato kutoka kwenye vyanzo vyote jumla ya shilingi bilioni 55,061.61. Kati ya kiasi hicho, mapato ya ndani ni shilingi bilioni 38,962.49 ikilinganishwa na maoteo ya shilingi bilioni 34,610.65 mwaka 2024/25. Ongezeko hilo limezingatia misingi ya uchumi jumla, mikakati na hatua zinazoendelea kuchukuliwa na Serikali kuimarisha ukusanyaji wa mapato ikiwemo kuhimiza matumizi ya mifumo ya TEHAMA, kudhibiti utoaji wa misamaha ya kodi, na kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji zitakazowezesha uibuaji wa vyanzo vipya vya mapato. Dhamira ya Serikali ni kuhakikisha kuwa mapato ya ndani yanaendelea kugharamia kiasi kikubwa kwenye bajeti ya Serikali kisichopungua asilimia 70 ya bajeti yote. Hivyo, Serikali kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania na taasisi nyingine za Serikali itaendelea kutekeleza mkakati wa muda wa kati wa ukusanyaji wa mapato wenye lengo la kuongeza mapato ya ndani na kupunguza utegemzi wa mikopo na misaada katika bajeti. Aidha, misaada kutoka kwa washirika wa maendeleo inakadiriwa kuwa shilingi bilioni 1,024.88, mikopo nafuu kutoka kwa Washirika wa Maendeleo shilingi bilioni 5,667.04 na mikopo ya kibiashara kutoka vyanzo vya ndani na nje shilingi bilioni 9,407.20.

13. **Mheshimiwa Spika**, matumizi ya Serikali yanatarajiwa kufikia shilingi bilioni 55,061.61 kwa mwaka 2025/26. Kati ya kiasi hicho, matumizi ya kawaida ni shilingi bilioni 38,602.18 na matumizi ya maendeleo shilingi bilioni 16,459.43. Aidha, makadirio ya mapato na matumizi ya Serikali kwa mwaka 2025/26 yameainishwa katika **Sehemu ya Pili ya Mwongozo**.

4.4 Maelekezo Mahsusi ya Mwongozo

14. **Mheshimiwa Spika**, Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26 umeainisha maelekezo mbalimbali ambayo Maafisa Masuuli wanaelekezwa kuzingatia kikamilifu wakati wa uandaaji, utekelezaji, ufuatiliaji na tathmini ya mpango na bajeti. Miongoni mwa maelekezo hayo ni kama ifuatavyo:

- (i) Kuzingatia ukamilishaji wa miradi inayoendelea kabla ya kuibua miradi mipya sambamba na kulipa madeni ya miradi inayoendelea au iliyokamilika;
- (ii) Kuhakikisha kuwa mapato yote yanayokusanywa yanaingizwa Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali kwa mujibu wa matakwa ya Kifungu 58(a) cha Sheria ya Bajeti, Sura 439 isipokuwa pale ilipoelekezwa vinginevyo kwa mujibu wa Sheria husika. Aidha, Mafungu yanaelekezwa kuzingatia matumize ya mfumo wa MUSE wanapofanya malipo;
- (iii) Kuhakikisha matumizi sahihi ya mifumo ya kielektroniki ya Serikali ya ukusanyaji wa mapato kwa kufanya uhakiki, usuluhishi na ukaguzi wa mifumo mara kwa mara kwenye vituo vyote vya makusanyo ili kudhibiti mianya ya upotevu wa mapato;
- (iv) Kutekeleza Mwongozo wa Utaratibu wa Maombi na Utoaji wa Fedha wa mwaka 2021 unaosisitiza kutoingia mikataba bila kuwa na uhakika wa fedha ili kuzuia ulimbikizaji wa madeni;
- (v) Kuzingatia matakwa ya Sheria ya Ununuzi wa Umma, Sura 410 iliyoweka ukomo wa zabuni zinazoweza kutolewa kwa wasio wazawa ili kuwawezesha wazawa (local content) na kuongeza mzunguko wa fedha katika uchumi; pamoja na kuzingatia matumizi ya mfumo wa kielektroniki wa ununuzi wa umma;
- (vi) Kutoingia mikataba na wazabuni bila kuzingatia sheria, taratibu na miongozo iliyopo ikiwemo sheria za kodi, miradi mipya isiyokuwa na maandalizi ya msingi kama vile malipo ya fidia kupisha mradi au upembuzi yakinifu;
- (vii) Kutekeleza Mkakati wa Taifa wa Kuimarisha Upatikanaji wa Fedha za Kigeni ikiwemo: kudhibiti matumizi yasiyo ya lazima ya fedha za kigeni; kuongeza uzalishaji wa bidhaa na huduma kwa mauzo ya nje; kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji ili kuvutia mitaji kutoka nje ya nchi; na kutoa kipaumbele kwa bidhaa na huduma za ndani;
- (viii) Kuendelea kufuatilia kwa karibu utendaji wa mashirika ya umma hususani yale yanayojiendesha kibiashara na kuyaandalia mkakati wa kuyawezesha kujiorodhesha katika soko la hisa ili kupunguza wajibu wa Serikali kudhamini na kugharamia uendeshaji wa mashirika hayo;
- (ix) Ushirikishaji wa sekta husika katika utekelezaji wa miradi inayohusisha sekta zaidi ya moja kabla, wakati na baada ya utekelezaji; na
- (x) Kuzingatia masuala ya mazingira na mabadiliko ya tabianchi pamoja na masuala ya jamii katika upangaji na utekelezaji wa bajeti ya miradi ya maendeleo.

Maelezo ya kina kuhusu maelekezo mahsusi ya Mwongozo yanapatikana katika **Sehemu ya Nne ya Mwongozo**.

5.0 Hitimisho

15. **Mheshimiwa Spika**, kuridhiwa kwa mapendekezo ya Mwongozo kutawezesha kukamilika kwa maandalizi ya Bajeti za Mafungu kwa wakati; kuimarika kwa usimamizi wa matumizi ya fedha za umma; kuimarika kwa ukusanyaji wa mapato ya ndani; kuimarika kwa utawala bora na utawala wa sheria; na kuongezeka kwa uwajibikaji na ushiriki wa wadau mbalimbali ikiwemo sekta binafsi katika uandaaji, utekelezaji pamoja na ufuatiliaji na tathmini ya Mpango na Bajeti. Hivyo, Maafisa Masuuli wa Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala za Serikali, Ofisi za Wakuu wa Mikoa, Mamlaka za Serikali za Mitaa, Taasisi na Mashirika ya Umma wanaelekezwa kuzingatia kikamilifu maelekezo yote yaliyopo kwenye Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26 sambamba na Sheria ya Bajeti, Sura 439 na Kanuni zake.

16. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii kuwapongeza wananchi ambao wamejitokeza kwa wingi kujiandikisha kushiriki Uchaguzi wa Serikali za Mitaa uliopangwa kufanyika tarehe 27 Novemba 2024, chini ya uratibu mzuri wa **Mheshimiwa Mohamed Omary Mchengerwa Mbunge wa jimbo la Rufiji – Pwani na Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais – TAMISEMI pamoja na Timu yake. NISEME TU WANANCHI WAMEUPIGA MWINGI**. Aidha, niwasihii wananchi wenzangu, kama tulivyojiandikisha, tujitokeze kwa wingi pia siku hiyo ya uchaguzi ili kuwapigia kura viongozi watakaongoza kwa kipindi cha miaka mitano ijayo katika ngazi za Mitaa, Vijiji na Vitongoji. Pia niwasisitize wananchi wenzangu kuchagua viongozi wenye maono, uadilifu na uwezo mzuri watakaosimamia vizuri maendeleo na ustawi wa jamii zetu.

17. **Mheshimiwa Spika**, napenda kuwashukuru na kuendelea kuwaomba waheshimiwa wabunge, waandishi wa habari, viongozi wa dini, viongozi wa kimila, taasisi za kiraia, wasanii, vyama vya siasa na wadau wengine kuendelea na jitihada za uelimishaji na uhamasishaji wa wananchi kuhusu umuhimu wa kushiriki katika uchaguzi hususan uchaguzi wa Serikali za Mitaa wenye kaulimbiu isemayo “**Serikali za Mitaa, Sauti ya Wananchi, Jitokeze Kushiriki Uchaguzi**”. Aidha, ninawahimiza wananchi wote wenye vigezo na sifa za kugombea nafasi mbalimbali waendeleo kujitokeza kugombea nafasi hizo. Hivyo, ninawatakiwa uchaguzi mwema, wenye amani na utulivu katika kipindi chote kuanzia uteuzi wa wagombea, kampeni, upigaji kura, wakati wa kutangaza na kupokea matokeo ya uchaguzi.

18. **Mheshimiwa Spika**, mwisho lakini sio kwa umhimu, leo **Simba Sports Club** wanacheza, tuwaombe washinde, Simba wasiposhinda wazee wanakosa raha, wazee ni watu wakubwa, hata humu ndani ya Bunge wapo na wakikosa raha wanaacha kutushauri.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo, naomba sasa Bunge lako Tukufu lipokee na kujadili Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26.

19. **Mheshimiwa Spika**, naomba kutoa hoja.

Dkt. Mwigulu Lameck Nchemba Madelu (Mb)

Waziri wa Fedha

01 Novemba 2024